

- JÁRAINÉ KOMLÓDI M. 1969. Adatok az Alföld negyedkori klíma- és vegetációtörténetéhez. II. – Bot. Közl. 18. pp. 43–55.
- JUHÁSZ Á. 1972. Sásd környékének csuszamlásos tömegmozgás jelenségei. – Földr. Ért. 21. pp. 471–474.
- KORDOS L. 1977. Holocén klímaváltozások kimutatása Magyarországon „pocok hőmérő” segítségével. – Földr. Közl. 25. pp. 222–229.
- KORDOS L. 1979. A magyarországi paleoklimatológiai kutatások módszerei és eredményei. – OMSZ. Hiv. Kiadv. L. kötet. Bp.
- KORDOS L. 1988. Az elmúlt tízezer év klímaváltozásai Európában. – Időjárás. pp. 96–100.
- LAMB, H. H. 1982. Climate History and the Modern World. – London–New York.
- NAGYNÉ BODOR E. 1999. A Tököl-II. sz. fúrás pollenanalitikai kiértékelése. – Kutatási jelentés. Kézirat.
- PÁLÓCZY HORVÁTH A. 1993. A környezeti régészet szerepe Magyarországon a középkor kutatásában. – In: R. VÁRKONYI Á.–KÓSA L. (szerk.): Európa híres kertje. Történeti ökológiai tanulmányok Magyarországról. Orpheusz Könyvkiadó, Budapest. pp. 44–66.
- PFISTER, CH. 1984. Klimageschichte der Schweiz. 1526–1860. – Bern
- RÁCZ L. 1990. Történeti korok éghajlatának reprodukálása levéltári források alapján. – Légkör. pp. 17–20.
- RÁCZ L. 1993. Éghajlati változások a középkori és korai újkor Európában. – In: R. VÁRKONYI Á.–KÓSA L. (szerk.): Európa híres kertje. Történeti ökológiai tanulmányok Magyarországról. Orpheusz Könyvkiadó, Budapest. pp. 67–86.
- RÁCZ L. 1995. A Kárpát-medence éghajlattörténete a kora újkor idején (1490–1800). A környezettörténeti források feldolgozásának módszerei. – Tört. Szemle, pp. 487–507.
- RÁCZ L. 1998. Réthly Antal éghajlattörténeti forrásgyűjteményei és a klímaváltozások rekonstrukciója. – Légkör 4. pp. 2–7.
- RÉTHLY A. 1962, 1970, 1998. Időjárási események és elemi csapások Magyarországon. – Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SOMOGYI S. 1984. A Kárpát-medence természeti viszonyainak változásai a honfoglalás előtt. – In: SZÉKELY GY. (szerk.): Magyarország története I/1. Budapest. pp. 25–68.
- SOMOGYI S. 1989. Történeti földrajz – Paleogeográfia. – In: TARDY I. (szerk.): Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba. IV. JATE BTK. Tankönyvkiadó Budapest. pp. 44–97.
- SOÓ R. 1965. Növényföldrajz. – Tankönyvkiadó, Budapest
- SZABÓ J. 1996. Csuszamlásos folyamatok szerepe a magyarországi tájak geomorfológiai fejlődésében. – Habilitációs értekezések. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ZÓLYOMI B. 1952. Magyarország növénytakarójának fejlődéstörténete az utolsó jégkorszaktól. – MTA Biol. Oszt. Közl. I. pp. 491–543.

Tóth Pál Péter: Szórványban. A magyar és a vegyes (magyar-román, román-magyar) családok helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között – Püski Kiadó, Budapest, 1999. 272 p.

Ritkán ugyan, de előfordul, hogy a recenzenst eszi a sárga irigység. A magyarázat roppant egyszerű: TÓTH PÁL Péternek megadatott az, ami csak keveseknek; elvégezhette egy rendkívül érdekes és értékes adatbázis feldolgozását, s ezzel megjeleníthette a magyar történelem egy nem kevés tanulságot hordozó szegmensét.

Az immáron közel fél évszázados történet a második bécsi döntés (1940. aug. 30.) után kezdődött, amikor a visszatért Észak-Erdély számos problémája közül az előtérbe került a szórványban élő magyarság eltűnésének riasztó veszélye. Az asszimiláció fékezése, vagy megállításra új kormányzati politikát is szükségessé tett, s ennek előkészítését és megalapozását szolgálta az a kérdőíves felmérés,

amit 1942 elejétől egészen 1944 végéig végeztek. A hatalmas munka során Észak-Erdély 1751 településéből 709-re terjedt ki a felmérés, aminek keretében közel 13 ezer család adatait vették fel.

Az eredetileg még részletesebbre tervezett vizsgálat a háború miatt megszakadt, az elkészült kérdőívek pedig évtizedekig feldolgozatlanul heverték az Országos Széchényi Könyvtár raktárában. Szerencsés véletlen folytán az anyag 1985-ben ismertté vált, a Szerző pedig 1987-ben hozzáfogott a feldolgozáshoz. Különböző okok miatt a munka nem haladhatott folyamatosan, így az elkészült művet csak több mint egy évtizeddel később vehette kézbe az olvasó.

TÓTH PÁL Péter vállalkozását történet-szociológiai kutatásnak nevezte, ahol a makrostruktúra világa helyett „a történelem mélyrétegeinek meghatározó elemeit, összefüggéseit lehet megismerni, felszínre hozni.” Mivel az erdélyi felmérés elemszáma jóval nagyobb volt az akkoriban szokásosnál, sőt a legtöbb mai vizsgálatnál is, a hatalmas adatbázis valóban lehetővé tette a kitűzött cél elérését.

Az adatok feldolgozási lehetőségeit nézve talán nem is baj, hogy a vizsgálatra csak a számítógépek világában került sor. A modern számítástechnikai háttér ugyanis lehetővé tette az adatbázis olyan mélységű feldolgozását, ami manuális módszerekkel nem, vagy csak nagyon nehezen ment volna. Így viszont a könyvből valóban átfogó képet kaphatunk a vizsgált falusi társadalmak szinte minden lényeges jellemvonásáról.

Mindez öt fő szempont szerint történt. A *demográfiai* jellemzőknél különösen adatgazdag a gyermekekről szóló alfejezet, ahol a nem, életkor, vallás stb. mellett még a tehetségesnek tartott gyermekekről is van információ. A vegyes lakosságú területeken különösen érdekes az *anyanyelv* és a *használt nyelv* problémája, ami szintén részletesen bemutatásra kerül. Egyik alapvető megállapítása ennek a fejezetnek az, hogy az I. világháború utáni rezsímváltás drasztikus következményeit a nyelvhasználatban nem lehetett kimutatni.

A felmérés idején még oly fontos *vallásosság* esetében különösen érdekes a vallás és a nemzeti azonosságtudat összekapcsolódása, vagy a vallásváltoztatás mértéke. Ezek a kérdések a könyvben részletesen feldolgozásra kerültek. Különösen részletes az *iskola, foglalkozás, egészségügy* témakör bemutatása, ahol helyet kapott még a vizsgált családok politikai megbízhatóságának a kérdése is. Nem kevés tanulsággal szolgál a családok *vagyonai helyzetének* elemzése: a felmérésből egyértelműen kitűnt, hogy a megkérdezettek döntő többségének anyagi helyzete rossz volt.

A rengeteg fontos megállapítás közül külön is kiemelésre kíváncsiak az asszimilációval kapcsolatos kutatási eredmények: a feldolgozott adatok nem támasztották alá sem a Magyar Királyság keretei között a magyar nacionalizmus ún. agresszív asszimilációs politikáját, de nem erősítették meg az 1918 utáni hatalomváltást követően a román kormányzat erőszakos asszimilációs politikájának létét sem. A vizsgálat adatai azt is dokumentálták, hogy Észak-Erdély visszakerülése után sem következett egy visszamagyarosító törekvés.

Jóllehet a könyv jó stílusban, gördülékeny fogalmazásban íródott, mégsem tartozik a könnyű olvasmányok közé. Ez jórészt annak a rengeteg adatnak és információnak a következménye, amit a Szerző beépített a könyvbe. A témával érdemben foglalkozóknak különösen értékes az a több mint 60 oldalas adatbázis, ami a mellékletben kapott helyet. Az pedig végképp nem általánosan elterjedt, hogy a felmérés további feldolgozásához kedvet és tehetséget érzőknek a kódolt anyag – megfelelő feltételek esetén – rendelkezésére áll.

TÓTH PÁL Péter ezúttal is a tőle megszokott magas színvonalat hozta, könyve kétségkívül nagy nyeresége a téma szakirodalmának. Egy kritikai megjegyzés azonban kikíváncsi, ami tulajdonképpen már az előző munkájánál is (Haza csak egy van?) felmerült: ez az ábrák és térképek teljes hiánya. Ennyi adat és információ szinte kiált a kartografikus megoldásokért, mégsem történik semmi ebben az irányban. A Szerző egykor földrajz szakot is végzett. A következő könyvében nem tudna valamit feleleveníteni az ekkor szerzett ismereteiből? A földrajzos olvasók bizonyára örülnének neki.

DÖVÉNYI ZOLTÁN